

ΓΙΑ ΤΗ ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

Η προσφορά του Μαρξ στη φιλοσοφία, τις κοινωνικές επιστήμες και την πολιτική πρακτική είναι τεράστια:

Στο χώρο της φιλοσοφίας ο Μαρξ πρόσφερε —ύστερα από σύνθεση προηγούμενης διάσπαρτης γνώσης— το διαλεκτικό υλισμό, μια καινούρια αντίληψη του κόσμου. Αντίθετη από τη θεολογική αντίληψη του κόσμου της δεσποτικής (και μεταφυσικής) ιεραρχίας και την ατομιστική αντίληψη του κόσμου της αυτόματης αρμονίας, ο διαλεκτικός υλισμός του Μαρξ αποκαλύπτει την πραγματικότητα των αντιθέσεων και αντιφάσεων τόσο στο φυσικό κόσμο όσο και στις ανθρώπινες κοινωνίες.

Στο χώρο των κοινωνικών επιστημών ο Μαρξ πρόσφερε τον ιστορικό υλισμό, την επιστήμη μελέτης των κοινωνιών και της ιστορίας τους. Αντίθετα με τους μέχρι τότε διανοητές που περιορίζονταν σε στατική περιγραφή ή ιστορική αφήγηση διαφόρων οικονομικών και κοινωνικών γεγονότων, ο ιστορικός υλισμός του Μαρξ απαιτεί τη συγκρότηση συστήματος αφηρημένων εννοιών που απορρέουν από τη συγκεκριμένη ιστορική πραγματικότητα, για την επιστημονική ανάλυση των διαφόρων κοινωνιών, για τον προσδιορισμό των νόμων της λειτουργίας τους και της ιστορικής τους εξέλιξης.

Στο χώρο της πολιτικής πρακτικής ο Μαρξ πρόσφερε το θεωρητικό και ιδεολογικό πλαίσιο για την πολιτική οργάνωση και το δυνάμωμα της συνοχής και ενότητας της εργατικής τάξης στην ταξική της πάλη στο οικονομικό, πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο. Μάλιστα βοήθησε και ο ίδιος στην πράξη για αυτήν την οργάνωση και ενότητα. Η δυνατότητα οργά-

νωσης του αγώνα της εργατικής τάξης στηρίζεται στο επιστημονικό πόρισμα του Μαρξ για τον ιστορικό ρόλο που παίζει η πάλη των τάξεων στη μεταμόρφωση των κοινωνικών σχέσεων.

Για την προσφορά του Μαρξ στη φιλοσοφία, τις κοινωνικές επιστήμες και την πολιτική πρακτική είναι άλλοι αρμοδιότεροι από μένα να μιλήσουν ειδικότερα. Από την πλευρά μου θα περιοριστώ να αναφερθώ με λίγα λόγια στη μεθοδολογική προσφορά του Μαρξ στο χώρο της Πολιτικής Οικονομίας, στον οποίο τυχαίνει ν' ασχολούμαι και να επισημάνω τους λόγους που η μεθοδολογική αυτή προσφορά είναι σήμερα όσο ποτέ άλλοτε επίκαιρη και πρόσφορη για την ερμηνεία της οικονομικής πραγματικότητας των καπιταλιστικών κοινωνικών σχηματισμών.

Οι θεωρητικοί του οικονομικού φιλελευθερισμού περιορίζουν την έρευνά τους στα οικονομικά φαινόμενα όπως παρουσιάζονται στην επιφάνεια και δεν προχωρούν στην ουσία των πραγμάτων. Η επιφάνεια αυτή είναι η ανταγωνιστική αγορά, η σφαίρα των συναλλαγών στην οποία τα συναλλασσόμενα άτομα, θεωρούμενα ως ανεξάρτητα και αυθυπόστατα υποκείμενα που κινούνται από ψυχολογικές ροπές, έρχονται σε σχέσεις μεταξύ τους μέσω της αγοράς και πώλησης εμπορευμάτων. Παίρνοντας τα φαινόμενα της αγοράς ως το «επιστητό» της οικονομικής επιστήμης, οι οικονομολόγοι αυτοί διατυπώνουν θεωρητικά σχήματα που δείχνουν ότι κάτω από ανταγωνιστικές συνθήκες, οι αλληλοεπιδράσεις των ατόμων μέσω των εμπορευματικών τους συναλλαγών οδηγούν σε μια κατάσταση ισορροπίας και αρμονίας στην οποία μεγιστοποιείται η ατομική και κοινωνική ευημερία: Η άριστη κατανομή των μέσων παραγωγής, η πλήρης απασχόληση, η επιθυμητή ανάπτυξη πραγματοποιούνται αυτόματα!

Τα φαινόμενα, λοιπόν, της αγοράς εμπορευμάτων και οι συναλλακτικές σχέσεις που συνάπτονται σ' αυτήν είναι το αντικείμενο έρευνας του οικονομικού φιλελευθερισμού. Όμως μια τέτοια έρευνα είναι επιφανειακή και συγκαλύπτει την πραγματικότητα. Συγκαλύπτει τις σχέσεις που αρθρώνονται μεταξύ των ανθρώπων στη σφαίρα της παραγωγής και διανομής, τις παραγωγικές και κοινωνικές σχέσεις. Αυτή η συγκαλύψη έχει δυο στόχους. Στο επιστημονικό επίπεδο να εμποδίζεται η έρευνα της ουσίας των πραγμάτων και στο ιδεολογικό επίπεδο να δικαιολογείται ηθικά η υπάρχουσα τάξη πραγμάτων. Θα πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι ο οικονομικός φιλελευθερισμός, παρά τις συνεχείς αναθεωρήσεις και τροποποιήσεις των θεωρητικών του κατασκευών, δύσκολα τώρα πια πετυχαίνει τους παραπάνω στόχους. Και αυτό γιατί οι διαστάσεις ανάμεσα στα θεωρητικά

σχήματα της οικονομικής ισορροπίας και αρμονίας και της εμπειρικής πραγματικότητας έγιναν κραυγαλέες. Η συνεχώς αυξανόμενη ανεργία, ο έντονος και μόνιμος πληθωρισμός, η άνιση ανάπτυξη, η αυξανόμενη κοινωνική επιβάρυνση από τη ρύπανση του περιβάλλοντος και άλλα δεινά του καπιταλισμού, δύσκολα θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως πρόσκαιρες και δευτερεύουσας σημασίας παρεκκλίσεις από την «ισορροπία» και «αρμονία». Ακόμα κι η κεϋνσιανή θεωρία, που προς στιγμήν φάνηκε ότι ερμηνεύει σωστά τις οικονομικές διαταραχές του συστήματος, όχι μόνο δεν μπορεί να εξηγήσει το φαινόμενο του στασιμοπληθωρισμού που μαστίζει σήμερα τις καπιταλιστικές οικονομίες, αλλά λογικά το αποκλείει. Και η θεωρία αυτή περιορίζεται στην επιφανειακή ανάλυση της συμπεριφοράς των ατόμων και ομάδων στη σφαίρα της κυκλοφορίας.

Η εμπειρική διάψευση των θεωρητικών κατασκευών του οικονομικού φιλελευθερισμού κάνει σήμερα όσο ποτέ άλλοτε επίκαιρη και πρόσφορη τη μαρξιστική μεθοδολογία για την ερμηνεία της οικονομικής πραγματικότητας των καπιταλιστικών κοινωνικών σχηματισμών. Και αυτό γιατί η μέθοδος που προτείνει ο Μαρξ δεν περιορίζει την έρευνα στα επιφαινόμενα αλλά την προχωρεί στην ουσία των πραγμάτων.

Ο Μαρξ ξεκινάει από τη διαπίστωση ότι η επιστήμη και η επιστημονική έρευνα χρειάζονται επειδή ακριβώς η ουσία των πραγμάτων δεν ταυτίζεται απόλυτα με τη μορφή των φαινομένων. Πολλές φορές μάλιστα τα φαινόμενα παρουσιάζονται με αντίστροφη μορφή. Στον καπιταλισμό, ιδιαίτερα, τα φαινόμενα στην ανταγωνιστική αγορά παρουσιάζονται πραγματικά αντίστροφα από ό,τι είναι, κι αυτή η αναντιστοιχία μορφής-ουσίας οφείλεται στο φετιχισμό του εμπορεύματος: Ενώ στην ανταγωνιστική αγορά εμφανίζονται σχέσεις ανάμεσα σε εμπορεύματα, στην ουσία οι σχέσεις αυτές είναι συγκεκριμένες κοινωνικές σχέσεις ανάμεσα σε ανθρώπους και τάξεις που απορρέουν από την καπιταλιστική οργάνωση της παραγωγής. Γι' αυτό η επιστημονική έρευνα του καπιταλισμού θα πρέπει: α) να αποκαλύπτει την ουσία των σχέσεων που συγκαλύπτεται από τα φαινόμενα, β) να αναζητάει τα βαθύτερα αίτια που προσδιορίζουν την ουσία των σχέσεων, και γ) να επανασυνδέει την ουσία με τα φαινόμενα σε μια ενότητα.

Η μέθοδος που χρησιμοποιεί ο Μαρξ για τη μελέτη του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής εκπληρώνει τους τρεις παραπάνω σκοπούς. Τη μέθοδο αυτή περιγράφει στο Grundrisse: «Θα φαινόταν σωστό να ξεκινήσαμε (τη μελέτη της Πολιτικής Οικονομίας) με το συγκεκριμένο, με τις

πραγματικές συνθήκες, έτσι ν' αρχίζαμε στα οικονομικά με τον πληθυσμό, αφού είναι η βάση και το αντικείμενο της όλης διαδικασίας της παραγωγής. Όμως αν το καλοσκεφτούμε είναι λάθος. Ο πληθυσμός είναι μια αφηρημένη έννοια, αν δεν δούμε π.χ. τις τάξεις από τις οποίες αποτελείται. Με τη σειρά τους οι τάξεις δεν σημαίνουν τίποτε, αν δεν ξέρουμε τα στοιχεία που τις προσδιορίζουν, π.χ. τη μισθωτή εργασία, τον καταμερισμό της εργασίας, τις τιμές κ.λπ. Για παράδειγμα, το κεφάλαιο δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς μισθωτή εργασία, χωρίς αξία, χρήμα, τιμή, κλπ. Έτσι αν ξεκινούσαμε από τον πληθυσμό που είναι μια αφηρημένη σύλληψη για το σύνολο, στη συνέχεια θα έπρεπε μέσα από παραπέρα προσδιορισμούς να προχωρήσουμε αναλυτικά σε όλο και πιο απλές έννοιες ώσπου να καταλήξουμε στους πιο απλούς προσδιοριστικούς παράγοντες. Από αυτό το σημείο η διαδικασία θα πρέπει να αντιστραφεί μέχρι να καταλήξουμε ξανά στον πληθυσμό, αλλά τώρα δεν θα έχουμε μια αφηρημένη έννοια, παρά μια έννοια που θα είναι σύνολο πολλών διαφορετικών προσδιοριστικών παραγόντων και σχέσεων».

Η διαδικασία που ακολουθεί η επιστημονική μέθοδος έρευνας του Μαρξ θα μπορούσε συνοπτικά να σκιαγραφηθεί ως εξής: Ξεκινάμε από τα πολύπλοκα φαινόμενα όπως παρουσιάζονται στην επιφάνεια, δηλ. από την εμπειρική πραγματικότητα. Αναλύουμε την πραγματικότητα αυτή στα πιο απλά και αφηρημένα στοιχεία και έννοιες που τη συνθέτουν, προχωρούμε δηλ. από το συγκεκριμένο στο αφηρημένο. Μπορούμε τώρα να βρούμε τις συναρτησιακές σχέσεις ή και τις εσωτερικές αντιθέσεις ανάμεσα σ' αυτά τα στοιχεία. Συσχετίζοντας τις απλές έννοιες μπορούμε να προχωρούμε σε όλο και πιο σύνθετες, δηλ. να προχωρούμε από το αφηρημένο στο συγκεκριμένο μέχρι να αναπαράγουμε την εμπειρική πραγματικότητα, τα περίπλοκα φαινόμενα ως «σύνολο διαφορετικών προσδιοριστικών παραγόντων και σχέσεων». Έτσι τώρα θα τα έχουμε πλέον ερμηνεύσει.

Η μαρξιστική διαλεκτική μέθοδος που παραθέσαμε συνοπτικά παραπάνω είναι σύνθεση τόσο της λογικής όσο και της ιστορικής ανάλυσης, ενότητα θεωρίας και ιστορικής εμπειρίας. Τη μέθοδο αυτή χρησιμοποιεί ο Μαρξ για τη μελέτη του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και σ' αυτήν τη μέθοδο στηρίζεται η θεματολογική διάρθρωση του «Κεφαλαίου». Ο καπιταλισμός είναι μία περίπλοκη πραγματικότητα. Για να κατανοήσει κανείς την ουσία των σχέσεων που κυριαρχούν στον καπιταλισμό και τους νόμους που τον ορίζουν, θα πρέπει ν' αναλύσει την περίπλοκη αυτή πραγματικότητα στα απλά και αφηρημένα στοιχεία της. Ύστερα να ξεκινήσει

από το πιο απλό και αφηρημένο στοιχείο: Το εμπόρευμα. Από αυτή ακριβώς την έννοια ξεκινάει ο Μαρξ στο «Κεφάλαιο». Σχετίζοντας το εμπόρευμα με άλλα λιγότερο απλά στοιχεία όπως το χρήμα, την παραγωγή αξίας κ.λπ. προχωρεί σε μια πιο σύνθετη έννοια που είναι το κεφάλαιο και το οποίο προσδιορίζεται από τα στοιχεία αυτά. Από κει προχωρεί στην ακόμη πιο σύνθετη έννοια της κυκλικής κίνησης του κεφαλαίου και στις διαφορετικές μορφές που παίρνει στη σφαίρα της παραγωγής, της κυκλοφορίας και της διανομής. Προχωρώντας μ' αυτό τον τρόπο ο Μαρξ φτάνει να αναπαράγει την πολύπλοκη πραγματικότητα της οικονομικής δομής του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και ν' αποκαλύψει πώς λειτουργεί στην ουσία το κεφάλαιο που βλέπουμε στην επιφάνεια της ανταγωνιστικής αγοράς.

Δυστυχώς ο Μαρξ δεν πρόλαβε να προχωρήσει όπως σχεδίαζε σε πιο σύνθετες έννοιες όπως το κράτος, το διεθνές εμπόριο και κρίσεις ώστε να αποκαλύψει στην πληρότητά τους τους νόμους λειτουργίας του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Γι' αυτό το «Κεφάλαιο», που ερευνά μόνο την οικονομική δομή, δεν μπορεί να θεωρηθεί, όπως πολλοί πιστεύουν, το άλφα και το ωμέγα για την κατανόηση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.